

TÜRKİYE'DE “GERİ DÖNEMEYEN” EKONOMİ SOSYOLOJİSİ YA DA “AÇILAMAYAN” SOSYAL BİLİMLER!..

Cem Özatalay *

Özet: Ekonomi sosyolojisi son yıllarda gerek ABD’de gerekse Avrupa’da gözle görülür bir çıkış yakaladı. Ne var ki, Batı’da ‘Yeni Ekonomi Sosyolojisi’nin yaptığı atılımın muadili bir gelişmenin Türkiye’de sosyal bilimler alanında, en azından şimdiye kadar, açığa çıkmadığı görülüyor. Okumakta olduğunuz makale de esas olarak bu meseleyi sorunsallaştırıyor. Makalede ileri sürülecek görüşler şunlar olacak: (1) Yeni Ekonomi Sosyolojisi’nin de gelişiminin maddi koşullarını sağlayan neo-liberalleşme sürecinin özellikle “yeniden açılım” evresinde, güçlü bir klasik ekonomi eleştirisi geleneğine sahip olmayan Türk sosyal bilimleri donanımsız kalmıştır; (2) Ekonomi disiplininin temel ilgi alanları ve kurucu temaları hakkındaki birikiminin zayıflığı Türkiye’deki sosyal bilimleri, özellikle de Türk sosyolojisini, şu iki tutumdan birini benimsemeye itmiştir: “ricat tutumu” ve “tepkisel tutum”. En son olarak makale, bu iki tutumun da yeni ekonomi sosyolojisini yok saymak konusunda ortaklaştığının altını çizecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Ekonomi Sosyolojisi; Disiplinlerarasılık; Sosyal bilimlerde yüksek öğretim.

The Non-returning of the Economic Sociology, the Non-opening of the Social Sciences in Turkey

Abstract: Economic sociology went through a major growth, both in the United States and in Europe, in recent years. Despite the global rise of economic sociology, especially within Western social sciences, one cannot notice a real concern about the subject in Turkey. This article aims to discuss the reasons why Turkish social scientists have largely ignored this field of study – at least until now. It will be argued that (1) in the absence of a critical tradition about classical economics of Turkish social sciences, the latter found itself intellectually disarmed after the beginning of the “roll-out” moment of neoliberalization process when new economic sociology was vividly developed; (2) Turkish social sciences’ lack of interest concerning the main issues of economics gave birth to two different attitudes: one is “retreat attitude”, the other is “reactive attitude”. Finally it will be claimed that there is no difference between these two attitudes with respect to neglecting new economic sociology.

Key Words: new economic sociology; interdisciplinarity; higher education in social sciences.

Dünyanın en gözde işletme okullarından birisi kabul edilen MIT Sloan (*Massachusetts Institute of Technology*), “Ekonomi Sosyolojisi” (*Economic Sociology*) başlıklı doktora programını 2006 yılında açtı. Söz konusu yeni programın açılması kararının arkasında yükselmekte olan iki eğilimin bulunduğu program yöneticilerince ifade edildi. Buna göre, göz ardı edilmesi mümkün olmayan iki eğilim şunlardı: (a) sosyolojinin bir alt disiplini olarak ekonomi sosyolojisinin kısa bir zaman zarfında sergilediği hızlı büyüme, (b) bünyesinde sosyoloji öğrenimi veren işletme okullarına yönelik talepteki artış¹.

Kuşkusuz bu eğilimleri tespit edenler yalnızca MIT Sloan’da istihdam olmuş bir avuç akademisyenden ve burnu iyi koku alan MIT idarecilerinden ibaret değildi. ABD’deki Princeton Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nün doktora programı içinde, tıpkı Yale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde olduğu gibi, “Ekonomi ve Örgütsel Sosyoloji” (*Economic and Organizational Sociology*) başlıklı birer dal üç aşağı beş yukarı aynı tarihlerde oluşturuldu. Ann Arbor - Michigan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ise “ekonomi sosyolojisi açılımı”nı –ya da daha doğru bir ifadeyle “yeni ekonomi sosyolojisi açılımı”nı- mevcut doktora programı içinde “Ekonomi Sosyolojisi ve Örgütler” (*The Economic Sociology and Organizations*) başlıklı bir dal oluşturmak suretiyle halletti. Hal böyleyken, “Yeni Ekonomi Sosyolojisi” teriminin mucidi Marc Granovetter’in da akademik kadrosu içinde yer aldığı Stanford Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nün doktora programı içinde ekonomi sosyolojisine tahsis edilmiş “Örgütler, İş ve Ekonomi” (*Organizations, Business, and the Economy*) başlıklı bir dal bulunmaması kuşkusuz düşünülemezdi. Aslında, burada adı anılmayan ancak “araştırma üniversitesi” sıfatına haiz ABD’deki hemen hemen her yüksek öğrenim kurumunun son 20 yıl içinde, kapsamı ve menzili değişmekle birlikte, bir “ekonomi sosyolojisi açılımı” gerçekleştirdiğini görmekteyiz.

Aynı zaman zarfında, Avrupa’da da ekonomi sosyolojisi disiplininin, her ne kadar kurumsallaşma bakımından ABD’nin bir hayli gerisinden geliyorsa da²,

¹ “What’s New in Economic Sociology?” *Accounts*, Cilt 6, No 1, 2006, s. 11.

² *Max Planck Institute for the Study of Societies*’in iki direktöründen biri olan Jens Beckert, Almanya’da ekonomi sosyolojisinin kurumsallaşma bakımından ABD’nin “15 yıl gerisinde” olduğunu belirtiyor. Bkz. “Jens Beckert Answers Ten Questions About Economic Sociology”, *Economic Sociology - The European Electronic Newsletter*, Cilt 7, No 3, 2006, s. 37. Ancak bu geriliğin boyutları hakkında Türkiyeli okur nezdinde yanlış bir izlenime yol açmamak için, Beckert’in yöneticiliğini yaptığı ve “ekonomi sosyolojisi” alanında çalışmalarını yoğunlaştırmış olan Almanya merkezli Max Planck Society’ye bağlı sosyal bilimler enstitüsünün yıllık bütçesinin 4,4 milyon Euro olduğunu ve Almanya’da ekonomi sosyolojisine özel önem veren tek araştırma kurumunun da burası olmadığını belirtelim. Bkz. “About the MPIfG”. http://www.mpifg.de/institut/institut_en.asp

hızla mesafe kat ettiğini biliyoruz. Zira gerek son 10 yıl içinde ekonomi sosyolojisi kapsamında değerlendirilebilecek doktora programlarının, gerekse aynı ekseninde çalışmalar üretmek üzere Avrupa sathında kurulan merkezlerin sayısında, ABD ile kıyaslanabilecek düzeyde olmasa da, belirgin bir artış olduğu açıktır³.

Bu makalede tartışmayı öngördüğüm temel konu ise dünyada sosyal bilimler bünyesinde -sonuçları lisans ve lisansüstü sosyoloji programlarının müfredatına da doğrudan yansıyan- bir “yeni ekonomi sosyolojisi açılımı” yaşanırken, bunun, genelde Türkiyeli sosyologların, iktisatçıların ve işletmecilerin ilgi alanlarının şekillenmesinde etkili olmaması olgusudur. Yine, 1990’lardan sonrası dünya çapında vuku bulan “kültüre dönüş” yönelimine adapte olmakta mütereddit davranmayan Türkiye’deki sosyal bilimlerinin –ve özellikle de Türk sosyolojisinin-, “ekonomi sosyolojisi açılımı” veya “yeni ekonomi sosyolojisi” söz konusu olduğunda takındığı mesafeli tutum ve bu tutumun olası nedenlerini de bu makale kapsamında tartışmaya açmayı düşünüyorum. Türkiye’deki üniversitelerin iktisat, sosyoloji ve işletme bölümlerinin ders programları hakkında gerçekleştirdiğim ön araştırmadan elde ettiğim ilk bulgular ile ders kataloglarında yer alan ekonomi sosyolojisi derslerinin ve bu derslerde öğrenciye tavsiye edilen kitapların muhtevası gibi veriler, yürütmeyi hedeflediğim tartışmaya ampirik dayanak oluşturacaktır. Ancak bu ön

³ Örneğin Fransa’nın ulusal araştırma kurumu olan CNRS (*Centre national de la Recherche Scientifique*) ekonomi sosyolojisi alanındaki çalışmalara finansal destek sunmaya ilk kez 2003 yılında başlamıştır. Emek piyasası, gıda piyasası, para, vb. temalı çok sayıda çalışmanın gerçekleştirildiği ve ekonomi sosyolojisi içerikli doktora tez konularındaki gözle görünür artışın ortaya çıktığı ilk dört yıl sonunda CNRS bu alt disipline sunduğu finansal desteği dört yıl daha uzatmaya karar vermiştir. Özellikle Sarkozy döneminde bütçesi sürekli kısıtlanmakta olan CNRS’in ekonomi sosyolojisine yatırım yapmakta sergilediği görece cömertliğin, bu inceleme alanına dönük küresel düzeyde artan ilgiden ayrı düşünülmesi kuşkusuz mümkün değildir. Bununla birlikte, Fransız ekonomi sosyolojisinin özgün bir dinamiğinin olduğu da gözden kaçırılmamalı. Söz konusu ülkede vücut bulan sosyoloji geleneğinin epistemolojik ve teorik meselelerle iştigal etmeye oldum olası eğilimli olması ve bu eğilimin üniversitelerden ziyade yapısı gereği disiplinlerarasılığa izin veren “*Grandes écoles*” denilen elit yetiştirme kurumlarında vücut bulması, ekonomi sosyolojisinin de yine aynı kurumlarda görece erken bir dönemde ortaya çıkmasını doğurmuştur. Bkz. Johan Heilborn, “Economic Sociology in France”, *European Societies*, Cilt 3, No 1, 2001, s. 61-62. Fransız sosyolojisini farklı kılan bir diğer önemli etmen ise, Comte’dan Durkheim’a, Durkheimci okuldan Bourdieu’ye kadar uzanan güçlü bir ekonomi politik eleştirisi geleneğine ya da “ekonomi emperyalizmi”ne “direniş geleneği”ne sahip olmasıdır. Aynı nedenle, Amerikan ekonomi sosyolojisinin “yeniden uyanışı”ndan bağımsız olarak “neo-klasik ekonomi”ye eleştirel yaklaşan okullar Fransa’da 1970’lerden itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bahiste hepsi Fransız menşeli olan *Regülasyon Okulu*, *Konvansiyonlar Ekonomisi Okulu*, *Mauss Dergisi* etrafında oluşmuş *Sosyal Bilimlerde Faydacılık Karşıtı Hareket* gibi oluşumlar hatırlanabilir. Bkz. Philippe Steiner ve François Vatin, “Sociologie et économie en France depuis 1945”, in P. Steiner ve F. Vatin (dir.). *Traité de sociologie économique*, Paris: PUF, 2009, s. 13-50. Ayrıca Fransız sosyolojisine ilişkin “ekonomi politik eleştirisi” geleneği için bkz. Philippe Steiner. “La tradition française de critique sociologique de l’économie politique”, *Revue d’Histoire des Sciences Humaines*, No 18, 2008, s. 63-84.

araştırmada elde edilen verilerin yalnızca internet ortamında bulunan ders müfredatlarına dayanması nedeniyle, yazılı müfredatla dersin gerçek programının uyuşmadığı durumların söz konusu olabileceği okur tarafından dikkate alınmalıdır.

Türkiye’deki İşletme Okullarının Sosyoloji Fobisi

Son on yıl içinde dünyada, piyasaya “çok yakın” olmakla övünen işletme okullarının lisans ve lisans üstü programlarına sosyoloji eğitimini entegre etmek konusunda birbirleriyle yarıştıklarına dair kimi verileri yukarıda sunmuştum. Aşağı yukarı aynı zaman zarfı içinde piyasaya eleman yetiştirme iddiasıyla Türkiye’de birbiri ardına vakıf üniversitelerinin açıldığını ve bu yeni üniversitelerin de işletme lisans veya lisansüstü program açmak konusunu önemsediklerini biliyoruz. 2000 sonrasında kurulmuş ve öğretime başlamış olan vakıf üniversitelerinin yüzde 79’unun bünyesinde işletme bölümü bulunuyor. Bünyesinde işletme bölümü bulunmayan yeni vakıf üniversitelerinin ağırlıklı bölümünü ise özellikle sağlık bilimleri veya teknik bilimler alanında uzmanlaşmaya öncelikli önem vermek üzere kurulmuş –Acıbadem Üniversitesi, Piri Reis Üniversitesi, İstanbul Bilim Üniversitesi, İstanbul Medipol Üniversitesi gibi- yüksek öğrenim kurumları oluşturuyor.

Yapısı içinde bir İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bulunduğu halde işletme lisans programı açmayı öncelikli görmeyen iki vakıf üniversitesi ise Toros Üniversitesi⁴ ile Yeni Yüzyıl Üniversitesi. Bu üniversitelerden ilkinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi içinde aynı zamanda bir “İktisat Lisans Programı” bulunurken diğerinde ise “Uluslararası Ticaret Lisans Programı” mevcut.

Bu iki ters örneğe rağmen, 2000 sonrası kurulan her beş özel üniversiteden dördünde işletme bölümü bulunuyor. Diğer yandan, işletme bölümü açmaya öncelik tanıyan bu üniversitelerin sosyoloji bölümü açmak konusunda aynı oranda istekli olmadıklarını da tespit edebiliyoruz. Öyle ki, İzmir Ekonomi Üniversitesi ile İstanbul Şehir Üniversitesi istisna olmak kaydıyla son 10 yıl içinde açılan diğer 22 vakıf üniversitesinin bünyesinde sosyoloji bölümü açmak gerekli görülmemiş.

⁴ İşletme lisans programı açmamış olan Toros Üniversitesi bünyesinde açılan ilk üç tezsiz yüksek lisans programından birinin ve Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde açılmış tek lisansüstü programının “İşletme İktisadi” (*Business Economics*) başlığını taşıdığını belirtelim.

Buna ek olarak, bahsi geçen vakıf üniversitelerinin işletme bölümlerinin ders programında da “sosyoloji” dersine yer verilmediğini gözlemliyoruz. Vakıf üniversiteleri bünyesinde açılan 15 yeni işletme bölümünün ikisi -Gediz Üniversitesi İşletme ve Turgut Özal Üniversitesi İşletme bölümleri- dışında kalanlarının ders müfredatında “Sosyoloji” veya “Sosyolojiye Giriş” dersine rastlayamıyoruz. Giriş dersi olarak dört işletme bölümünde “Davranış Bilimleri”, üçünde “Uygurluk Tarihi”, ikisinde ise “İnsan Bilimlerine - ya da Sosyal Bilimlere- Giriş” dersi programa dâhil edilmiş. Geri kalan dört üniversitenin işletme bölümü müfredatında ise ekonomi dışı herhangi bir sosyal bilime “giriş” dersi bulunmuyor. Yani, dünyadaki eğilimlerle tezat oluşturacak biçimde, Türkiye’deki işletme bölümlerinin –ve özellikle de vakıf üniversitelerinin işletme bölümlerinin- bir tür sosyoloji fobisinden muzdarip olduğunu söyleyebiliriz. Son 10 yıl içinde açılan vakıf üniversitelerinin işletme bölümlerinin, bırakınız “ekonomi sosyolojisi açılımı” yapmayı, iktisadi ve idari bilimler fakültelerine özgü geleneksel “sosyolojiye giriş” derslerini bile müfredat dışı bırakma eğilimini benimsedikleri anlaşılıyor⁵.

İşletme bölümlerinde görülen bu fobinin karşılıksız olduğunu da düşünmemek gerekiyor. Zira sosyoloji bölümlerinde de işletme bölümleri hakkındaki olumsuz duyguların baskın olduğunu biliyoruz. Bu karşılıklı sevgisizlik hali ise, 1930-1980 dönemine özgü devlet ile piyasa arasında parçalanmış “iki kutuplu toplum” tasavvurunun, Batı sosyolojisinin aksine, Türkiye’deki sosyal bilimler nezdinde halen hüküm sürdüğünün göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İktisat Bölümlerinde “Pax Parsonia”ya Devam!

Türkiye’de “ekonomi sosyolojisi”nin hal-i pür melâli hakkındaki ön araştırmanın ikinci adımı olarak, makalenin bu bölümünde, üniversitelerin iktisat bölümlerinin ders müfredatlarına –daha önce de belirtildiği gibi bu yazı kapsamında yalnızca internette yer alan bilgilerden hareketle- göz atacağız. Bu çerçevede, Türkiye’deki 22’si vakıf üniversitesinde ve 57’si devlet üniversitesinde bulunan toplam 79 iktisat bölümünün ders programlarından hareket edeceğiz.

⁵ Bu bahiste, uzmanlık alanlarından biri ekonomi sosyolojisi olan Özgecan Koçak Derinkök’e öğretim kadrosunda yer veren Sabancı Üniversitesi Yönetim Bilimleri Fakültesi’ni sanırım istisna kabul etmek gerekiyor.

İktisat bölümlerinin, ders programlarına bir “sosyolojiye giriş” veya “sosyoloji” dersi koymak konusunda, yeni vakıf üniversitelerinin işletme bölümleri kadar çekinceli davranmadıklarının altını çizerek başlayayım. 45 iktisat bölümünün (toplam örneklem içinde yüzde 57) lisans programı ders çizelgesinde “sosyolojiye giriş” veya “sosyoloji” dersi bulunuyor. Ayrıca “sosyolojiye giriş” veya “sosyoloji” dersi mevcudiyeti bakımından vakıf üniversiteleri ile devlet üniversiteleri arasında oransal bakımdan da önemli bir fark bulunmuyor. Zira vakıf üniversitelerine bağlı iktisat bölümlerinin yüzde 55’inin ders programında da “sosyolojiye giriş” ya da “sosyoloji” dersi hali hazırda mevcut. Yani genelde aynı fakültenin bölümleri olmalarına rağmen işletme bölümü ile iktisat bölümünün sosyoloji disiplinine dair bakış açılarının birbiriyle örtüşmediğini bu veriler gösteriyor. Kısaca iktisat bölümlerinde bir sosyoloji fobisi söz konusu değil. Ancak sosyoloji fobisinin olmaması, iktisadın sosyolojiye veya en azından *sosyal* olana doğru “açılması” anlamına geliyor mu? Ya da bu durumun, “sosyal bilim” olma iddiasını taşıya gelen iki disiplinin (ekonominin ve sosyolojinin), mazisi 1930’lara dayanan “Robbins-Parsons Disiplinlerarası İşbölümü Uzlaşması”⁶ gereğince, birbirine duyduğu “karşılıklı saygı”nın ifadesi olup olmadığını soruşturmakta yarar bulunuyor.

Bunun için ise “ekonomi sosyolojisi”, “ekonomik sosyoloji”, “iktisat sosyolojisi”, “ekonomi ve toplum” vb. başlıklı bir dersin ilgili bölümün ders çizelgesi içinde yer alıp almadığını soruşturmak elverişli bir yol gibi görünüyor.

Ders programı içinde ekonomi sosyolojisi dersi bulunup bulunmadığına baktığımızda, 79 iktisat bölümünün yalnızca 11’inde ekonomi sosyolojisi dersinin bulunduğunu tespit ediyoruz. Yüzdelerle ifadeyle söylenecek olursa, Türkiye’deki iktisat bölümlerinin yaklaşık yüzde 88’inin ders çizelgelerinde ekonomi sosyolojisi dersi mevcut değil. Öğrencilerine ekonomi sosyolojisi dersi sunan 11 iktisat bölümü ise şu üniversitelerin bünyesinde yer alıyor: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, Harran Üniversitesi,

⁶ Ekonominin “içişlerine” müdahale etmekle kalmayıp, ekonomi politigin sosyoloji tarafından ikame edilmesini savunan François Simiand ve Thorstein Veblen’e şiddetle itiraz eden Talcott Parsons, ekonomik eylem ile ekonomik olmayan eylem arasındaki Paretocu ayrımı benimsemek suretiyle, iki disiplin arasında yaklaşık 30 yıl boyunca yürürlükte kalacak olan “soğuk barış”ı tesis etmişti. Jérôme Gautier tarafından “Pax Parsonia” olarak tanımlanan bu döneme özgü disiplinlerarası keskin işbölümü ancak 1960’lardan sonra sorgulanmaya başlanacaktı. Bkz. J. Gautie, “Les développements récents de l’économie face à la sociologie : fécondation mutuelle ou nouvel impérialisme”, *Association Française de Sociologie*’nin Şubat 2004 tarihli kongresine sunulan bildiri, 29 sf.; A. Orlean, “La sociologie économique et la question de l’unité des sciences sociales”, *L’Année sociologique*, Cilt 55, No 2, 2005, s. 279-305.

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Tunceli Üniversitesi, Uşak Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi.

Bu üniversitelerde okutulmakta olan ekonomi sosyolojisi derslerinin altısının müfredatına bakmak suretiyle; dört bölümde (Dokuz Eylül Üniversitesi’nin yanı sıra Bozok Üniversitesi, Harran Üniversitesi ve Tunceli Üniversitesi’nin iktisat bölümleri) Hüsnü Erkan’ın yazmış olduğu ve bu konuda Türkiye’de yayınlanmış ikinci ders kitabı⁷ olan *Ekonomi Sosyolojisi*⁸ başlıklı kitabın okutulmakta olduğunu öğreniyoruz.

Marmara Üniversitesi’ne bağlı iktisat bölümünde “İktisat Sosyolojisi” dersini veren Fuat Ercan’ın öğrencilerine önerdiği kitap ise kendisinin kaleme aldığı ve 1998’de ilk kez okuyucuyla buluşmuş olan *Toplumlar ve Ekonomiler*⁹.

Müfredatına ulaşabildiğim son “İktisat Sosyolojisi” dersi ise Ege Üniversitesi İktisat Bölümü bünyesinde verilmekte. Özgür Budak’ın sorumlusu olduğu seçmeli derste, “Yeni Ekonomi Sosyolojisi Açılımı”nın referans kitapları kabul edilen, Neil J. Smelser ile Richard Swedberg tarafından yayıma hazırlanmış olan *The Handbook of Economic Sociology* (Ekonomi Sosyolojisi El Kitabı) ile yine Richard Swedberg tarafından kaleme alınmış olan *Principles of Economic Sociology* (Ekonomi Sosyolojisinin İlkeleri) başlıklı kitaplar okutulmakta¹⁰.

Bu veriler iktisat bölümlerinde okutulan “ekonomi sosyolojisi” derslerinin muhtevası hakkında fikir verici kabul edilerek şunlar söylenebilir:

(1) Piyasada nüshası bulunan ve konu ile ilgili tek ders kitabı olan *Ekonomi Sosyolojisi* başlıklı eser en fazla sayıda iktisat bölümünün ders müfredatında yer bulmaktadır;

⁷ Bu konuda yayımlanmış ilk ders kitabı, 60 sonrası Türkiye’inde iktisadi olaylara sosyolojik bir perspektifle bakmayı deneyen az sayıda isimden birisi olan Mehmet Eröz’e aittir. M. Eröz, *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*, İstanbul : İktisat Fakültesi Yayınları, 1973.

⁸ Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi olan Hüsnü Erkan’ın ilgili kitabı ilk kez 1986 yılında yayımlanmıştır. Aynı kitabın yenilenmiş beşinci baskısı 2004 yılında Barış Yayınları tarafından basıldı.

⁹ Bu kitap 2001 yılında ikinci baskısını yaptı. Bkz. F. Ercan. *Sosyal Bilimleri Açın - Toplumlar ve Ekonomiler*, İstanbul : Bağlam Yayınları, 2001.

¹⁰ N. Smelser & R. Swedberg (eds.) *The Handbook of Economic Sociology*, 2. bs., Princeton: Princeton University Press, [1994] 2005; R. Swedberg. *Principles of Economic Sociology*, Princeton University Press, 2003.

(2) Hüsnü Erkan'ın söz konusu kitabının muhtevası "Yeni Ekonomi Sosyolojisi" öncesi döneme özgüdür ve Parsonscu ekonomi sosyolojisi yaklaşımını¹¹ büyük oranda izlemektedir;

(3) Fuat Ercan'ın Godelierci ekonomi antropolojisi ile Marksist kapitalizm eleştirisinin temel öncüllerinden hareketle kaleme aldığı *Toplumlar ve Ekonomiler* kitabı, Parsonscu ekonomi sosyolojisinin ve Pax Parsonia'nın net bir eleştirisi olmakla beraber, o da tıpkı Erkan'ın kitabı gibi "Yeni Ekonomi Sosyolojisi"nin doğuşuna, bu araştırma programının iç tartışmaları ile ayrışmalarına ve yine bu akımların öncelikli olarak sorunsallaştırdığı temalara yer vermemektedir¹²;

(4) "Yeni Ekonomi Sosyolojisi"ni gündemleştiren tek ekonomi sosyolojisi dersi, görünüşe göre, Ege Üniversitesi İktisat Bölümü bünyesinde verilmektedir. Ne var ki, bu ders de öncekilerden farklı olarak seçmeli ders statüsünde okutulmaktadır.

Bu bahiste altı çizilmesi gereken son saptama da, iktisat bölümlerinde açılmış olan ekonomi sosyolojisi derslerinin sosyologlar tarafından yürütülmemesi olgusudur. Örneğin yukarıda isimlerini andığımız Hüsnü Erkan'ın iktisat, Fuat Ercan ve Özgür Budak'ın ise Türkiye'de ders programı itibariyle en fazla "disiplinlerarası" olma özelliğine sahip "kamu yönetimi" çıkışlı olduğunu görmekteyiz. Bu da sosyologların Pax Parsonia'nın önerdiğinden de fazla bir biçimde ekonomik meselelerden ricat etmiş olduğunu göstermektedir.

İktisat bölümlerinde ekonomi sosyolojisinin durumuna dair üzerinden atlanmaması gereken en ilginç olgulardan birisi de kuşkusuz İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü bünyesinde bir İktisat Sosyolojisi Kürsüsü'nün bulunmasıdır¹³. Bu kürsü aynı zamanda ekonomi sosyolojisi alanına odaklı olmak iddiasıyla *Sosyoloji Konferansları* başlıklı bir de dergi yayımlamaktadır.

¹¹ Bir tür sosyoekonomik holizm'e tekabül eden sistem yaklaşımı perspektifini benimseyen Parsonscu ekonomi sosyolojisi, ekonomiyi, toplumun ekonomik olmayan altsistemi ile ilişki içinde olan özgül bir altsistem olarak ele almakta ve bu iki altsistem arasındaki ilişkiyi açıklamayı temel problematiği olarak tayin etmekteydi. Bkz. M. Zafirovski, "Parsonian Economic Sociology - Bridges to Contemporary Economics", *American Journal of Economics and Sociology*, Cilt 65, No 1, 2006.

¹² Fuat Ercan'ın ve Hüsnü Erkan'ın kitaplarında "yeni ekonomi sosyolojisi"ne ve bu araştırma programının öne çıkardığı temalara yer verilmemiş olması, söz konusu kitapların yazarlarının bu konuları derslerinde işlemediği sonucunu zorunlu olarak kuşkusuz doğurmamaktadır.

¹³ İktisat Fakültesi'ne bağlı "Anabilim Dalı (A.B.D.)" olarak faaliyette bulunan bu bölümün geçmişi Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu tarafından oluşturulan *İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü*'ne dayanmaktadır. İktisat sosyolojisi bölümünün kısa tarihçesi için: bkz. F. Baloglu, "Economic Sociology in Turkey: A Historical Overview" in *Economic Sociology: European Electronic Newsletter*, Cilt 5, No 1, 2003, s. 17-28.

Ne var ki, Türkiye’nin tek iktisat sosyolojisi kürsüsü olmasına karşın¹⁴, İstanbul Üniversitesi’nin iktisat bölümü ders programı içinde bu kürsüye bağlı öğretim elemanlarınca açılmış özel bir “ekonomi sosyolojisi” dersi bulunmamaktadır. Aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesi’ne bağlı sosyoloji programında okutulan “ekonomik sosyoloji” başlıklı dersin hazırlanmasında da bu kürsünün ya da kürsüye mensup öğretim elemanlarının dahil bulunması da not edilmeli. Bu haliyle, ismiyle müsemma biçimde disiplinlerarası olması beklenen bu kürsünün de, Türkiye akademiasında yaygın olan “içine kapalılık”tan muzdarip olduğu görülüyor.

İktisat programları üzerinden yaptığım ön araştırmadan hareketle şunları söyleyebilirim. Türkiye’deki iktisat bölümlerinin büyük çoğunluğu “Robbins-Parsons Disiplinlerarası İşbölümü Uzlaşması”nın eseri olan çerçeveyi veya Neşe Özgen’in başvurduğu ifadeyle, iki disiplin arasında var olan “Centilmenlik Antlaşması”nı¹⁵ ihlal etmekten kaçınmaktadırlar. Sosyal bilimler alanında dünya ölçeğinde yükselmekte olan “Yeni Ekonomi Sosyolojisi”nin sorunsallaştırılmasına Türkiye’deki iktisat bölümleri öncelik vermemektedirler.

Sosyoloji Cephesinde de Yeni Bir Şey Yok!

Yürüttüğüm ön araştırmanın örneklemini Türkiye’de öğretim vermekte olan 47 sosyoloji bölümünün ders programını da içermekteydi. Bu bölümlere ait ders çizelgelerinin 30’unda (yaklaşık yüzde 63) büyük çoğunlukla seçmeli ders olarak ekonomi sosyolojisi dersine yer verildiğini gözlemledim. Bu ilk veri, Türkiye’de iktisadın sosyolojiye yüzünü dönmesinden daha fazla oranda sosyolojinin iktisada yüzünü döndüğünü ilk bakışta düşündürüyor. Öyleyse bunun gerçek bir eğilim olup olmadığını soruşturmakta yarar bulunuyor. Bunun içinse, Türkiye’nin üniversiteye giriş sınavında en yüksek taban puanına sahip, yani öğrencinin en fazla tercih ettiği 15 sosyoloji bölümünün akademik kadrosuna, ders çizelgesine ve ders müfredatına daha yakından bakacağız.

¹⁴ Ağırlıklı olarak “*insan faktörünü, onun zihniyet dünyasını, kültürel değerlerini ve inançlarını*” ekonomik analize dâhil etme saikini ileri süren bir sosyoloji geleneğinin devamcısı olduğu gözlemlenen bu kürsünün, ekonominin sosyal -veya kültürel- ilişkiler içine yerleşikliği (*embeddedness*) perspektifinden hareketle gelişmekte olan Yeni Ekonomi Sosyolojisi’yle kimi ortak noktaları olduğu düşünülebilir. Hatta buradan hareketle bahsi geçen kürsünün günümüzde daha aktif ve belirleyici olması da beklenebilir. Sanırım bu beklentinin gerçekleşmemesi, bölümün devamcısı olmaya çalıştığı geleneğin (Fındıkoğlu, Tütengil, Ülgener, Kurtkan, vs.) esas aldığı “iki kutuplu dünya koşullarında ulus-devlet temelli milli kalkınma” sorunsalının, günümüzün faal ekonomik aktörlerinin ve nihayetinde Yeni Ekonomi Sosyolojisi’nin gündeminin dışına düşmüş olmasından kaynaklanıyor.

¹⁵ N. Özgen, “Asosyal Egoist Kültürel Diğerkâma Karşı”, *İktisat Dergisi*, 1998, s. 50-62.

İlk olarak Boğaziçi Sosyoloji'den başlayalım. Boğaziçi Sosyoloji Bölümü'nün ders programında seçmeli HSS (*Humanities and social sciences*) kapsamında *Karşılaştırmalı "Ekonomi ve Toplum İncelemeleri" (Economy and Society in Comparative Perspective)* başlıklı bir ders bulunuyor. Ayrıca ATAM'da (*Ataturk Institute for Modern Turkish History*) Çağlar Keyder de Ekonomi Sosyolojisi (*Economic sociology*) başlıklı bir ders yürütüyor. Ne var ki ekonomi sosyolojisi alanında bölüm dışı seçmeli derslerin bulunmasına rağmen, Boğaziçi Sosyoloji'nin akademik kadrosu içinde özel ilgi alanı ekonomi sosyolojisi denebilecek kimse bulunmuyor. Zaten bölümün yüksek lisans programında da herhangi bir ekonomi sosyolojisi dersine yer verilmediği görülüyor. Bu haliyle Boğaziçi Üniversitesi'nin kimi birimlerinde ekonomi sosyolojisine dönük artan bir ilginin bulunduğu¹⁶, ama bunun özel olarak Boğaziçi Sosyoloji Bölümü'nde bir "Ekonomi Sosyolojisi Açılımı" anlamına gelebilecek bir karşılığının olmadığından bahsedebiliriz.

Koç Üniversitesi Sosyoloji'de de durumun, ekonomi sosyolojisine ilgi göstermek bakımından daha müspet olmadığı söylenebilir. Bölümün lisans dersleri arasında bir ekonomi sosyolojisi dersine yer verilmediği ilk elden dikkat çekiyor. Yalnızca "Karşılaştırmalı Tarih ve Toplum Bilimleri Yüksek Lisans Programı" kapsamında yer verilmiş "ekonomik sosyoloji" başlıklı bir seçmeli ders bulunuyor. Diğer yandan, bölümün akademik kadrosu bünyesinde, her ne kadar geçmiş dönemdeki kadar bu konuya ilgilenmiyor olsa da, ekonomi sosyolojisi alanında çeşitli araştırmalar yürütmüş olan bir öğretim elemanının (Deniz Yüksekler) bulunduğunu belirtelim.

ÖSYM taban puanları sıralamasına göre sosyoloji bölümleri arasında üçüncü sırayı işgal eden Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün ekonomi sosyolojisine dair ilgisinin öncakilere göre daha da zayıf olduğu görülüyor. Ne lisans ne de yüksek lisans programında seçmeli ya da zorunlu herhangi bir ekonomi sosyolojisi dersine yer verilmemiş. Dahası Boğaziçi Üniversitesi'nden farklı olarak üniversite bünyesinde ekonomi sosyolojisi alanında açılmış bir seçmeli ders de bulunmuyor. Yalnızca bölümün yüksek lisans programı kapsamında Ali Ergur'un yürüttüğü *Sanayi Sonrası Toplumda Tüketim, Kültür ve Gözetim (Consumption, culture et surveillance dans la société post-*

¹⁶ Bu noktada Boğaziçi Siyaset Bilimi'nde görev yapan Koray Çalışkan'ın adını anabiliriz. Çalışkan'ın Yeni Ekonomi Sosyolojisi'nin pragmatik epistemolojik temelini esas almak suretiyle yaptığı çalışmalarıyla özellikle ekonomi antropolojisi alanında Fransa'nın önde gelen isimlerinden olan Michel Callon ile ortak çalışmalar bulunuyor. Ayrıca ATAM'da Keyder'in yanı sıra öncülüğünü Ayşe Buğra'nın yaptığı Polanyiçi denilebilecek bir ekonomi sosyolojisi geleneğinin mayalandığını da gözlemleyebiliyoruz.

industrielle) başlıklı derste tüketim üzerine kaleme alınmış kimi klasik ekonomi sosyolojisi metinleri de okutuluyor. Ne var ki, bir ekonomi sosyolojisi dersi olarak tasarlanmamış olan bu dersin daha çok değişen tüketim alışkanlıklarının kolektif temsil bakımından kültür ve kimlikler alanında ortaya çıkan toplumsal sonuçları ile yine aynı olgunun gözetim sosyolojisi bağlamında tartışılmasını konu ettiğini dersin müfredatından öğreniyoruz. Dolayısıyla Galatasaray Sosyoloji'de de "kültüre dönüş" yönelimi güçlü bir biçimde hissediliyor.

Ekonomi sosyolojisi, Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün de öncelik verdiği bir tema değil. Daha çok "kültürel incelemeler" temeli üzerinde şekillenmiş bir ders programını esas alan Bilgi Sosyoloji'nin tam zamanlı kadrosunda ekonomi sosyolojisi alanında uzmanlaşmış bir akademisyen bulunmuyor. Buna karşın bölümün ders programında ekonomi sosyolojisi dersi zorunlu ders olarak okutuluyor. İçeriği tanımlanırken dersin "*son on yılda şekillenen yeni iktisat sosyolojisi bağlamında ekonomi ile sosyolojinin disiplinlerarası kavşağında konumlan*"dığı vurgulanıyor. Kadro bileşiminin öncelikleri itibariyle ekonomi sosyolojisi eksenini üzerinde kapsamlı bir açılma gitmek gibi bir önceliğinin olmadığını kestirebildiğimiz Bilgi Sosyoloji'nin, yine de, bu konunun güncel sosyolojik tartışmalar içindeki önemini de farkında olduğunu ders içeriğinde yapılan vurgulardan anlıyoruz.

Bahçeşehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nin ders programına göz attığımızda ise ekonomi sosyolojisi dersinin seçmeli olarak okutulduğunu öğreniyoruz. Söz konusu seçmeli dersin içeriği Bilgi Üniversitesi'nde zorunlu ekonomi sosyolojisi dersinin içeriğiyle hemen hemen örtüştüğü görülüyor.

Türkiye'nin önde gelen sosyoloji bölümlerinden olan ODTÜ Sosyoloji'nin bünyesinde hem uzmanlık alanı ekonomi sosyolojisi olan öğretim elemanı, hem de bölümün lisans ders programında bu öğretim elemanınca seçmeli olarak açılmış ekonomi sosyolojisi dersi bulunuyor. Mustafa Şen tarafından verilen derste Marx, Weber, Sombart, Veblen, Boyer, Polanyi, Braudel, Wallerstein gibi isimlerin konu ile ilgili görüşlerinin işlendiğini ders müfredatından öğreniyoruz. Yeni Ekonomi Sosyolojisi'nin gündemini hali hazırda belirleyen isimlerin en azından birkaçının görüşlerinin bu derste ele alındığını görüyoruz.

Yeditepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün ne akademik kadrosunda uzmanlık alanı ekonomi sosyolojisi olan bir akademisyen, ne de ders programında zorunlu ya da seçmeli olarak verilen ekonomi sosyolojisi dersi yer alıyor.

Marmara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde ise ekonomi antropolojisi üzerine uzmanlaşmış Gül Özsan'ın yine aynı konulu bir ders açtığını görüyoruz.¹⁷

Ders programında seçmeli olarak planlanmış bir ekonomi sosyolojisi dersine yer veren Fatih Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün kadrosunda da uzmanlığı ekonomik sosyolojisi üzerine olan bir akademisyen bulunmuyor. Keza aynı bölümün yüksek lisans programında da ekonomi sosyolojisi dersi yer almıyor.

Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde de durum çok farklı değil. Seçmeli ders olarak programa eklenmiş ekonomi sosyolojisi dersinin sorumluluğu esas uzmanlık alanı suç sosyolojisi olan Ayşe Gelgeç Bakacak üzerinde görünüyor. Dersin müfredatına bakıldığında ise esas alınan kaynakların Hüsnü Erkan'ın daha önce ele aldığımız *Ekonomi Sosyolojisi* başlıklı kitabı, Ali Özgüven'in *İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teoriler*¹⁸ başlıklı kitabı ile Mary Douglas'ın Baron Isherwood ile birlikte kaleme aldığı *Tüketimin Antropolojisi*¹⁹ isimli çalışması olduğunu öğreniyoruz.

Türkiye'nin en eski sosyoloji bölümü olan İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde ise "Ekonomik Sosyoloji" başlıklı bir dersin zorunlu ders olarak ders çizelgesinde yer aldığını görmekteyiz. Dersi esas uzmanlık alanı Türk Sosyolojisi olan Ufuk Özcan yürütüyor. Bölümün lisansüstü ders programlarına bakıldığında ise; yüksek lisans programında Türkiye'nin ve Osmanlı Devleti'nin ekonomi tarihine özel önem verildiği, doktora programında ise "Bağımlılık Kuramları" başlıklı bir derse yer verildiğini görüyoruz²⁰. Dolayısıyla, İstanbul Sosyoloji'de ekonomik meselelere önem atfedildiği, ancak Yeni Ekonomi Sosyolojisi'nin gündemleştirilmediği anlaşılmaktadır.

¹⁷ Gül Özsan'ın aynı zamanda yine Marmara Sosyoloji öğretim üyesi olan Ayşe Durakbaşa ve Gaziantep Sosyoloji'den Meltem Karadağ ile- birlikte Anadolu taşrasında eşrafın burjuvalaşması üzerine yakın zamanda bir araştırmayı sonuçlandırıldığını biliyoruz. Bu araştırmanın sonuçlarına dayanarak kaleme alınmış üç makale *Toplum ve Bilim*'in 118 numaralı sayısında yayımlandı. Bkz. A. Durakbaşa. "Taşra Burjuvazisinin Tarihsel Kökenleri", *Toplum ve Bilim*, No 118, 2010, s. 6-38; M. Karadağ. "Taşra Kentlerinde Yaşam Tarzları Alanı: Kültür ve Ayrım", *Toplum ve Bilim*, No 118, 2010, s. 39-58; G. Özsan, "Eşraf Ailelerinin Statü Kazanma Mücadelelerinde Kadınların Rolü", *Toplum ve Bilim*, No 118, 2010, s. 59-91.

¹⁸ A. Özgüven, *İktisadi Düşünceler - Doktrinler ve Teoriler*, İstanbul : Filiz Kitabevi, 2001.

¹⁹ M. Douglas ve B. Isherwood, *Tüketimin Antropolojisi*, Ankara : Dost, 1999.

²⁰ Mehmet Devrim Topses, İstanbul Sosyoloji'nin geleneğinin oluşmasında önemli katkısı bulunan Baykan Sezer'in ekonomik ilişkiler üzerine ileri sürdüğü görüşlerinin Bağımlılık Okulu'nun kuramsal çizgisine yaklaştığını ileri sürüyor. M. D. Topses, "Baykan Sezer'in Modernleşme Kuramlarına Yaklaşımı ve Max Weber Eleştirisi", *H.Ü. Sosyolojik Araştırmalar e-Dergisi*, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/devrimtopses.pdf> , Ekim 2005. Aynı saptamanın ışığında, bölümün doktora programında bir Bağımlılık Kuramları dersinin bulunmasının da rastlantısal olmadığı düşünülebilir.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nün ne lisans ne de lisansüstü ders programlarında ekonomi sosyolojisine tahsis edilmiş herhangi bir dersin bulunmadığını belirttikten sonra, Sanayi Sosyolojisi, Örgütsel Sosyoloji gibi derslere programında yer veren Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü’nün de, Yeni Ekonomi Sosyolojisi’ni gündemleştirmedigine dikkat çekebiliriz. DTCF Sosyoloji’nin Ekonomi Sosyolojisi yerine Çalışma Sosyolojisi, Sanayi Sosyolojisi, Örgütsel Sosyoloji gibi derslere alan açması ise üzerinde durulmayı hak ediyor. Zira bunu yaptığımızda hem ekonomi sosyolojisinin tarihsel gelişimine dair kimi temel noktaları belirginleştirmiş olabileceğiz, hem de yukarıdaki bilançonun işaret ettiği üzere Türk sosyolojisinin genelde ekonomik olgulara özelde de Yeni Ekonomi Sosyolojisi karşısında takınmakta olduğu mesafeli tutuma da ışık tutacak kimi saptamalara ulaşabileceğiz.

Sosyolojik Düşüncenin Evrimi İçinde Değişen Ekonomi Sosyolojisi

Ekonomi politiğın toplum tasavvuruyla, yani rasyonel çıkarlarının peşinden koşan *homo oeconomicus*’lardan teşkil olan toplum tasavvuruyla mücadelenin Durkheim’den bu yana²¹ sosyolojinin varoluşsal meselelerinden birisi olduğunu biliyoruz. Dahası ekonomi sosyolojisi, Durkheimci okul tarafından asla ekonomi disiplinine tamamlayıcı olması umulan bir yan disiplin olarak da algılanmadı. Tam tersine Durkheimci ekolün önemli isimleri François Simiand ve Maurice Halbwachs açısından ekonomi sosyolojisi, ekonomi incelemelerine yepyeni temeller sunmalı ve ekonomi politiğın soyut ve metafizik ekonomi anlayışı ekonomi sosyolojisi tarafından ikame edilmeliydi²².

Böylece sosyolojinin kuruluşuyla ekonomi sosyolojisinin kuruluşu aynı dinamik tarafından koşullanmış oluyordu. Faydacı, rasyonel, soyut bir insan tasavvurunu esas alan ekonomi politik yaklaşımının ifadesi olarak yürürlükte olan liberalizmin 20. yüzyılın başında içine yuvarlanmış olduğu kriz, hem sosyolojinin hem de ekonomi sosyolojisinin kalkış noktasını sunmuştu. Ancak klasik ekonominin eleştirisi konusunda sosyolojinin kurucusu kabul edilen her

²¹ Durkheim kendi sosyolojisinin zamanının ekonomi politiğının bir eleştirisi olarak düşünmüştü. Tam da bu nedenle, her ne kadar Durkheim açısından zamanla din sorunu daha fazla önem kazanmışsa da, Durkheim’ci okul açısından, özellikle de François Simiand’ın çabaları sonucunda, ekonomi sosyolojisi daimen önemli bir yer işgal etti. G. Bastin ve P.-P. Zalió, « Sociologie économique début de siècle : l’impossible troisième voie entre histoire et théorie économique (note critique) », *Terrains & Travaux*, Cilt 1, No 4, 2003, s. 8.

²² J. Heilbron, “Economic Sociology in France”, *European Societies*, Cilt 3, No 1, 2001, s. 44.

yazarın aynı oranda hoşgörüsüz olduğunu söylememiz de doğru olmayacaktır. Jean-Jacques Gislain ve Philippe Steiner'in işaret etmiş oldukları gibi, gelişmekte olan ekonomi sosyolojisi tarafından savunulan projenin ekonomi disiplini ile kuracağı ilişki konusunda iki farklı yaklaşım söz konusuydu. Buna göre, birinci grup, 'saf ekonomi' ve 'sosyoloji' disiplinleri ile bir arada var olabilecek özerk bir 'ekonomi sosyolojisi' tasavvurunu benimserken, diğer grup 'ekonomi sosyolojisi'nin, ekonomi politiğin ekonomi hakkındaki mevcut kavrayışını tamamen değiştirecek yeni bir formülasyon geliştirmesi gerektiğini ileri sürmekteydi. Weber, Schumpeter ve Pareto birinci grupta yer alırken, Durkheim, Simiand ve Veblen ikinci grubun önde gelen isimlerini oluşturuyordu²³.

Klasik ekonominin temel aksiyomlarını eleştirmek konusunda hemfikir olan bu iki akımı birbirinden ayıran en temel konu ise liberalizmin –ve dolayısıyla klasik ekonominin- 20. yüzyılın başında içine yuvarlandığı kriz karşısında bir yanıt olmak üzere ortaya çıkmış bulunan "marjinalizm" hakkında takındıkları farklı tutumdur. Bir başka deyişle pozitivist nesnelciliğin mi yoksa marjinalist öznelciliğin mi sosyal bilimin kurucu temel öncüllerini sağlayacağı konusunda görüş farklılıkları, bu iki akımcı ekonomi sosyolojisine ne anlam atfedileceği konusunda da bir farklılaşmaya yol açmıştı.

Ancak 1929 Büyük Bunalımı hem pozitivist nesnelciliği hem de marjinalist öznelciliği gündem dışı bıraktı. Sosyolojide Parsonscu işlevselcilik ve ekonomide Keynesçi düzenlemecilik okulları sosyal bilimlerde hâkimiyetini ilan etti. Böylece sosyoloji ve ekonomi aynı bütünün farklı işlevleri yerine getiren disiplinleri olarak vaftiz edildi ve işlevini yitiren ekonomi sosyolojisi tamamen ölmese de büyük ölçüde geriledi. Bu noktada, birinci ekonomi sosyolojisinin tasfiye olması ile klasik sosyolojinin tasfiye olmasının aynı olguya tekabül ettiğinin altını çizmemizde yarar bulunuyor.²⁴

Diğer yandan vurgulamamız gerekir ki, Pax Parsonia eşitler arası bir ateşkes sonucunda değil, büyük ağabeyin (Devlet) haşarı kardeşini (Piyasa) tamamen denetimi altına alması sonucunda ilan edilmişti. Dahası büyük ağabey, ontolojik tahakküm mekanizmasının tepesinde oturduğu sürece aslında epistemolojik "ekonomi emperyalizmi"nin devamına da itiraz etmiyordu. Zira "ekonomi

²³ J-J. Gislain ve P. Steiner, *La Sociologie économique, 1890-1920*. Paris : Presses Universitaires de France, 1995, s. 57.

²⁴ Gislain ve Steiner, "Birinci Ekonomi Sosyolojisi"nin ortadan kalkışının 1920'li yıllarda söz konusu olduğunu belirtmektedirler. *Ibid.*

emperyalizmi”nin bir realite olarak benimsenmesi, görünüşe göre, devletin kendi tahakkümünü piyasa düşmanlığı üzerinden meşrulaştırmasını da mümkün kılıyordu. Ne var ki, ontolojik hakikat ile hakikat üzerine benimsenmiş epistemolojik çerçeve arasındaki verili maddi çelişki, bu statüko’nun uzun süre devam etmesini mümkün kılmadı.

Ekonomi bir süreden beri devlet bürokrasisi tarafından regüle ediliyordu ve bu durumun, o döneme dek “ekonomik determinizm”in en hararetli savunuculuğunu yapmış olan Marksistler tarafından dahi göz ardı edilemeyecek toplumsal sonuçları söz konusu olmaktaydı. Tam da bu nedenle “üstyapının görelî özerkliği” tezlerinin Marksizm galaksisi içinde bu dönemde etkinlik kazanması tesadüfî değildi. Regüle edilmekte olan ekonomik yapı, regüle edilebilir toplumsal yapı fikrini doğurmuş, sosyoloji disiplini de dâhil sosyal bilimlerde sistem ve yapı teorileri bu dönemde hegemonik hale gelmişti.

Türk sosyolojisi de aşağı yukarı aynı gelişmelerden etkilenmekteydi. Klasik ekonomi eleştirisini esas alan bir sosyal teori geleneğine dayanmayan ve daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gerçekleştirilen üniversite reformu sonrasında kurumsallaşmış sosyoloji bölümleri içinde istihdam olan sosyologlar açısından ise Pax Parsonia bir verili durum olarak kabul ediliyordu.

Kurucu sosyologlardan farklı olarak, savaş sonrası döneme özgü epistemolojik “ekonomi emperyalizmi” sosyologları rahatsız etmiyordu. Zira ne de olsa 1930-1970 arası ekonomik yapı devlet tarafından regüle edilebilir nitelikteydi ve ekonominin regülasyonu sürecinde sosyolojik bilginin de kamu otoritesi tarafından dikkate alınması ihtimal dışı değildi. Zaten, 1980’ler öncesinde, Türk sosyologlarının başlıca inceleme nesnelerini oluşturan kalkınma, az gelişmişlik, kentleşme ve sanayileşme gibi konular özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde birçok hükümetin siyasal ajandasının başlıca gündem maddelerini oluşturuyordu.

Sahip olduğu bütün mevzileri neredeyse kaybetmiş olan ekonomi sosyolojisi ise varlığında ısrar edebilmek için değişen ekonominin değişen ihtiyaçlarına göre kendisini konumlandırmaya başladı. Özellikle savaş sonrası vuku bulan “Keynesçi Devrim”in ardından ekonominin – aslen liberal ekonominin öncüllerine meydan okumak anlamsızlaşmıştı.

Bunun yerine sosyoloji kendini devlet tarafından denetlenen ekonomik sürecin daha rasyonel ve daha adilâne işlemesi işine vakfetti. Kendi içinden “Çalışma Sosyolojisi”, “Örgütler Sosyolojisi”, “Sanayi Sosyolojisi”, “İşçi İşveren

İlişkileri Sosyolojisi”, “Kalkınma Sosyolojisi” gibi alt dallar çıkartmak suretiyle varlığını sürdürebildi. Ancak bu alt dallar yürürlükteki kapitalist ekonomik yapının öncüllerini sorunsallaştırmak yerine, devletin kendisine atfettiği hakemlik rolünü daha adilâne yerine getirmesi, işçilik koşullarının düzeltilmesi, Keynesçi pazarlık rejimi içinde işçi-işveren ilişkilerinin daha sağlıklı hale getirilmesi, planlı sanayileşmenin ortaya çıkarttığı sosyal sorunların azaltılması gibi meseleleri kendisine konu edinecekti.

Oysa ekonomi sosyolojisi liberal ekonominin hegemonyası koşullarında ekonomi politiğin öncüllerinin eleştirisi üzerinden kendisini var edebilmişti. Zaten yeni ekonomi sosyolojisinin ortaya çıkması da Keynesçiliğin krizinin akabinde neo-liberal ekonomi politikalarının devreye girmesiyle mümkün olabilecekti. Neo-klasik ekonomi disiplininin öncüllerinin ve “ekonomi emperyalizmi”nin eleştirisi üzerinden şekillenmeye başlayan yeni ekonomi sosyolojisi, Jamie Peck’in ve Adam Tickell’in tasnifiyle²⁵, 1990’lar sonrasında neo-liberalizmin budama (roll-back) evresinden yeniden açılım (roll-out) evresine geçilmesiyle birlikte giderek hegemonik hale gelecekti. Ekonomik aktörleri ve ekonomik eylemleri verili ve doğal addeden neo-klasik ekonominin öncülleri, Keynesçi ekonomiye özgü kurumların tasfiyesinin budama evresinde büyük oranda tamamlanmasıyla beraber eleştiri oklarının hedefi haline gelecekti. “Sosyal olarak inşa olan ekonomik olgu” anlayışı gerek ekonomik aktörler nezdinde gerekse ekonomi üzerine çalışan akademisyenler nezdinde hâkim görüş olacaktı. Buna göre, eğer ekonomik olgular sosyal olarak inşa olmaktaysa, izlenecek ekonomi politikalarının da içinde uygulanacağı sosyalliği dikkate alması gerekecekti. Yeni Ekonomi Sosyolojisi ise işte tam da bu ihtiyaca yanıt verebildiği oranda gelişme kaydedebilecekti.

Peki, Türkiye’de neden benzeri bir gelişme yaşanmadı? Neden işletme okulları sosyoloji fobisinden muzdaripken, sosyoloji bölümleri niçin ekonomiye doğru açılmaktan imtina etmekte ısrar ediyorlar? Bu sorulara dair makale boyunca yapmış olduğum kimi çıkarımları aşağıdaki bölümde toparlamaya çalışacağım.

Sonuç Olarak ya da Aşlında Hiç Olmayan Türk Ekonomi Sosyolojisi

Dünyanın ilk kurulan sosyoloji kürsülerinden birisine sahip olsa da, Türkiye’de sosyoloji, klasik sosyolojinin ortaya çıkmasına temellik eden liberalizmin

²⁵ J. Peck ve A. Tickell, “Conceptualizing Neoliberalism, Thinking Thatcherism” in *Contesting Neoliberalism* (ed.) H. Leitner, J. Peck ve E. S. Sheppard, New York : Guilford Press, 2007, s. 33.

hegemonik olduğu koşullarda ve bu koşulların ortaya çıkardığı tartışma ortamında şekillenmedi. Bir başka deyişle ekonomi politik eleştirisi üzerinden şekillenen ekonomi sosyolojisi Türk sosyolojisinin kurucu unsurlarından birisi olmadı.

En nihayetinde klasik sosyolojiye özgü bir ekonomi sosyolojisi bileşeninden yoksun olarak, daha da önemlisi, bu sonuncunun tayin ediciliği olmaksızın Pax Parsonia ortamında gelişen Türk sosyolojisi geleneği –ya da gelenekleri-, *Piyasa* ile gerçek anlamda ilk kez 1980 sonrasında karşılaştı. Bu karşılaşmanın ilk olma hali kuşkusuz *Piyasa* açısından da geçerliydi.

Hal böyle olunca iki taraf açısından da bu karşılaşmanın tepkisel indirgemeci bir zeminde gerçekleşmemesi kaçınılmazdı. Türk sosyoloji geleneği açısından ekonomi, devlet tarafından regüle edilebilir ve dolayısıyla sosyolojinin de devlet üzerinden müdahil olabildiği bir alan olarak algılanmaktaydı. Ekonominin üzerindeki devletin düzenleyici rolünü tasfiyeye dönük neoliberal program, haliyle, sosyoloji açısından kendi varlığına dönük bir tehdit olarak algılandı. Bu koşullar altında kelimenin gerçek anlamıyla bir ekonomi sosyolojisi geleneğinden yoksun Türk sosyologların şu iki yaklaşım arasından birini tercih ettikleri görüldü:

(a) *Ricat tutumu*: Yeniden dirilen *Piyasa*’yı neo-klasik iktisatçıların araştırmalarına terk etmek suretiyle “ekonomik determinizm” eleştirisine yaslanarak “kültürel incelemeler” üzerine yoğunlaşmak;

(b) *Tepki tutumu*: Yeniden dirilen *Piyasa*’nın ve neo-klasik iktisatçıların *görünmeyen el*’ine karşı *görünen el*’i –yani *Devlet* müdahaleciliğini- savunan Keynesçi “direniş hareketi”nin bileşenine dönüşmek.

Ancak takınılan tutum ne olursa olsun, bunun sonucu aynı kapıya çıktı. Öyle ki, neo-liberal politikalar aracılığıyla toplumun her hücreğine yayılan *Piyasa*’nın –ya da *piyasaların*- oluşum süreçleri bireylerin temel eylem konularından birisi haline dönüşmüşken, ister “ekonomik determinizme” tepki olarak “kültüre dönüş” hareketine, isterse “*görünen el*”ci piyasa eleştirisi akımına taraf olsun, Türk sosyolojisi, milyonlarca insanın müdahil oldukları toplumsal süreçleri anlamak ve açıklamak işini fiilen ötelemiş oldu.

Sonuç olarak, dirilen *Piyasa*’nın ihtiyaçlarına cevap vermek üzere Türkiye’de birbiri ardına açılan işletme okullarında hüküm süren “a-sosyal –ve a-kültürel-piyasa” kavrayışı bir tür sosyoloji fobisinin oluşmasına kaynaklık etti. *Devlet*’in ekonomiye müdahalesinin esas olduğu dönemde şekillenmiş olan üniversitelerin

iktisat ve sosyoloji bölümlerinde ise piyasa hegemonyasından ağırlıklı olarak duyulan memnuniyetsizliğin “Pax Parsonia”ya duyulan özlemi beslediği görüldü.

Çıkar kavgalarının çıplak olarak yaşandığı neo-liberalizmin “budama” evresinde, yani Reagan’ın, Thatcher’in, Özal’ın adlarıyla anılan 1980-90 arası dönemde, bu kutuplaşma toplumsal gerçeklikle fazla çelişmiyordu. Ne var ki, 1990’ların ortalarından itibaren neo-liberalizm, Dünya Bankası vb. gibi uluslararası ekonomi kurumlarının öncülüğünde “yeniden açılım” evresine girdiğinde olayların akış yönü değişti. Artık ekonomik olan ile sosyal olan ve hatta ekonomik olan ile kültürel olan fiiliyatta iç içe geçme, birbirine sirayet etme eğilimindeydi.

Dünyada “sosyal bilimleri açın!” çığlığının yüksek sesle duyulmaya başlanmasının da aynı yıllara denk gelmesi kuşkusuz tesadüf değildi. Ha keza, yeni ekonomi sosyolojisi de aynı dinamiğin bir sonucu olarak özellikle Batı sosyolojisi nezdinde etkinliğini giderek artıracak, devletler ve şirketler de sosyolojinin bu alt disiplininin yeniden canlanması sürecine cömertçe destek sunacaklardı.

Türkiye’de neo-liberalizmin “yeniden açılım” evresi çoktan başladı. Epey bir süredir ekonomik aktörler kendilerini aynı zamanda kültürel kimlikleri üzerinden temsil ediyorlar. “Sosyal sorumluluk” söylemi tekellerden KOBİ’lere doğru dalga dalga yayılıyor. “Sosyal sermaye” nosyonu neredeyse esnaf lokantalarında tartışılacak ölçüde vülgarize olmuş durumda. Kısaca *piyasa* hızla kültürelleşiyor ve sosyalleşiyor. Bu yeni durum, aktörler arasında yeni anlaşmazlık başlıklarını beraberinde getirdiği gibi yeni eşitsizlik ve tahakküm dinamiklerini de ortaya çıkartıyor.

Sosyal bilimler alanındaki üç dalın (ekonomi, sosyoloji, işletme) Türkiye’deki öğretim müfredatları ve kadroları üzerinden yaptığımız ön araştırma, bu üç disiplinin de, dünyadaki ve Türkiye’deki sosyoekonomik dönüşümün ortaya çıkardığı yeni soruları yanıtlayabilmek üzere yeni zihinsel araçları üretmeye dönük bir çabaya, Batı’daki homologlarının aksine, henüz girişmemiş olduğuna işaret ediyor. Oysa, çoğunlukla pragmatik epistemolojiyi –ve özellikle de onun *inşacı* varyantını- esas alan *Yeni Ekonomi Sosyolojisi* ile etkileşime girmenin ve onunla tartışmanın, neo-liberalizmin giderek pragmatik bir karakter kazanan güncel düzenlenişinin maddi ve simgesel araçlarını soruşturmak için -ve bizatihi bunları eleştirmek için de- yararlı olacağı tartışma götürmez biçimde açıktır.